

Sandra Kochanowicz

Powstanie, organizacja i działalność Urzędu Ochrony Państwa (1990–2002)¹

Współczesne państwo nie jest w stanie prawidłowo funkcjonować bez ochrony, jaką zapewniają mu służby specjalne. Pojęciem służby specjalne określa się zazwyczaj struktury prowadzące działania wywiadowcze² i kontrwywiadowcze³, a także służbę bezpieczeństwa lub policję polityczną czuwające nad zapewnieniem szeroko rozumianego bezpieczeństwa państwa. Służby specjalne wykonują swoje zadania w sposób niejawni, wykorzystując do tego metody pracy operacyjnej⁴.

W strukturze bezpieczeństwa państwa wyróżnia się cywilne i wojskowe służby specjalne. Służby cywilne stanowią część aparatu władzy państwowej, w którego ramach funkcjonują jako samodzielne organizacyjnie bądź też jako część innych instytucji, takich jak Ministerstwo Spraw Wewnętrznych⁵. Służby wojskowe natomiast realizują zadania na rzecz ochrony działań sił zbrojnych i obronności państwa⁶. Służby specjalne odgrywają zatem ważną rolę w systemach bezpieczeństwa państw demokratycznych. Pełnią przy tym trzy istotne funkcje: informacyjną, procesową oraz ochronno-kontrolną. Istotą funkcji procesowej stanowi pozyskiwanie, analizowanie oraz przekazywanie informacji o zagrożeniach do organów państwowych. Funkcja procesowa nakazuje traktować tego typu służby jako organy ścigania zajmujące się wykrywaniem szpiegostwa i działalności terrorystycznej. Z kolei funkcja ochronno-kontrolna jest związana z wypełnianiem obowiązków zapobiegających naruszeniom w zakresie ochrony informacji niejawnych⁷.

Służby specjalne odgrywają ważną rolę w strukturach wszystkich państw. Ich działalność pozwala na identyfikowanie zagrożeń oraz pozyskiwanie informacji szczególnie ważnych w procesach decyzyjnych. Dlatego też na tych organach spoczywa ogromna odpowiedzialność. Ich skuteczne działanie jest uzależnione od dostosowywania się do dynamicznych zmian zachodzących w otoczeniu wewnętrznym i zewnętrznym państw, szczególnie w okresach, w których następuje załamywanie się systemów trwających dziesiątki lat, a nawet rozpad struktur państwowych.

¹ Streszczenie pracy magisterskiej pt. *Powstanie, organizacja i działalność Urzędu Ochrony Państwa (1990–2002)*, która zajęła drugie miejsce w konkursie szefa ABW na najlepszą pracę magisterską/licencjacką z dziedziny bezpieczeństwa wewnętrznego (edycja V). Redakcja dokonała niezbędnych poprawek oraz zmian numeracji przypisów (przyp. red.).

² Pod pojęciem wywiad rozumie się prowadzenie działań poza granicami kraju, umożliwiające pozyskanie w sposób niejawni pożądaných i zastrzeżonych informacji na temat innego państwa, związanych m.in. z polityką, gospodarką i obronnością. Zob. *Polskie służby specjalne. Słownik*, K.A. Wojtaszczyk (red.), Warszawa 2011, s. 235.

³ Neutralizowaniem i zwalczaniem działań wywiadowczych i szpiegostwa, a także ochroną informacji niejawnych zajmuje się kontrwywiad. Zob. tamże, s. 104.

⁴ Wśród metod pracy operacyjnej wyróżnia się m.in. tworzenie agentury, analizę operacyjną i sprawdzenie operacyjne. Zob. tamże, s. 119.

⁵ Tamże, s. 54.

⁶ Tamże, s. 230.

⁷ S. Zalewski, *Służby specjalne w państwie demokratycznym*, Warszawa 2005, s. 73 i in.

W obliczu zmian w środowisku międzynarodowym, regionalnym, a przede wszystkim wewnętrznym, do jakich doszło na przełomie lat 80. i 90. XX w., Polska, jako państwo odzyskujące suwerenność, musiała chronić swoje interesy przed zagrożeniami związanymi z demontażem systemu radzieckiego. Dlatego też w drugiej połowie 1989 r. rozpoczęto prace nad tworzeniem nowych cywilnych i wojskowych służb specjalnych. Przyjęcie opcji mieszanej⁸ skutkowało utworzeniem dwóch niezależnych służb – Urzędu Ochrony Państwa (UOP) i Wojskowych Służb Informacyjnych (WSI), które powstały na bazie istniejących dotychczas struktur wywiadowczych i kontrwywiadowczych. W przypadku UOP przystąpiono do weryfikacji 24 tysięcy funkcjonariuszy Służby Bezpieczeństwa. Pozytywny wynik weryfikacji części z nich oraz pozyskanie nowych pracowników pozwoliły na rozpoczęcie działalności Urzędu, którego podstawy prawne określiła *Ustawa z dnia 6 kwietnia 1990 r. o Urzędzie Ochrony Państwa*⁹.

Przemiany w Europie Środkowo-Wschodniej w 1989 r. a transformacja polskich służb specjalnych

Przystąpienie do rozważań na temat Urzędu Ochrony Państwa jako pierwszej cywilnej służby specjalnej III Rzeczypospolitej wymaga przedstawienia uwarunkowań politycznych, gospodarczych i społecznych, które dały początek transformacji ustrojowej w Polsce oraz w innych państwach zależnych od Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich (ZSRR) po 1945 r. Przemiany, jakie zaczęły się dokonywać za wschodnią granicą muru berlińskiego na przełomie lat 80. i 90. XX w., nie tylko oddziaływały na sytuację wewnętrzną państw satelickich ZSRR oraz republik związkowych, lecz także doprowadziły do rozpadu Związku Radzieckiego i tym samym zakończyły zimnowojenną rywalizację na linii Waszyngton–Moskwa. Nowa sytuacja geopolityczna stanowiła wyzwanie zarówno dla środowiska międzynarodowego, jak i państw odzyskujących suwerenność.

Uniezależnienie się państw satelickich od Związku Radzieckiego i rozpad bloku wschodniego nie były jedynymi problemami, z którymi ZSRR musiał się borykać na przełomie lat 80. i 90. ubiegłego stulecia. Poza wspomnianymi już trudnościami gospodarczymi i nieudolnymi próbami przeprowadzenia reform, na pogłębiający się kryzys wewnętrzny oddziaływały też dążenia narodowościowe republik związkowych. Wydarzenia w Europie Środkowo-Wschodniej stanowiły dla nich impuls do odzyskania niepodległości.

Kres istnieniu ZSRR położyło spotkanie przywódców Białorusi, Ukrainy i Rosji, którzy 8 grudnia 1991 r. podczas spotkania w Puszczy Białowieskiej podjęli decyzję o utworzeniu Wspólnoty Niepodległych Państw. Tym samym uznali Związek Socjalistycznych Republik Radzieckich za nieistniejący podmiot prawa międzynarodowego. Do oficjalnego rozwiązania ZSRR doszło 25 grudnia 1991 r., gdy ze stanowiska prezydenta ustąpił Michaił Gorbaczow. Wówczas to ostatecznie zakończyła się epoka dwubiegunowego podziału świata¹⁰.

⁸ Opcja mieszana – jedna z koncepcji organizowania kadr w służbach specjalnych, zakładająca przyjęcie w szeregi nowo tworzonych struktur pozytywnie zweryfikowanych funkcjonariuszy, którzy odbywali służbę w likwidowanych organach bezpieczeństwa. Zob. *Polskie służby specjalne. Słownik...*, s. 148.

⁹ A. Żebrowski, *Ewolucja polskich służb specjalnych. Wybrane obszary walki informacyjnej. (Wywiad i kontrwywiad w latach 1989–2003)*, Kraków 2005, s. 289–295.

¹⁰ Dopelnienie procesu przemian w Europie po 1989 r. stanowił rozpad Jugosławii, którego burzliwy przebieg skutkował wojnami na Półwyspie Bałkańskim. Zob. R. Kuźniar, *Pozimnowojenne dwudziestolecie 1989–*

Za punkt wyjścia do tworzenia się demokratycznych struktur państwa należy uznać przemiany, do jakich doszło w Europie Środkowo-Wschodniej na przełomie lat 80. i 90. XX w. Zakończenie zimnej wojny i nowa sytuacja geopolityczna w tej części świata wpływały na bezpieczeństwo państwa polskiego, a co za tym idzie – na utworzenie pierwszej cywilnej służby specjalnej III Rzeczypospolitej.

Tworzenie demokratycznych struktur państwa

Powołanie w Polsce pierwszego niekomunistycznego rządu z Tadeuszem Mazowieckim na czele przyspieszyło demokratyczne przemiany. Nowy rząd cieszył się dużym poparciem społecznym. Ogromnym wyzwaniem, z jakim musiał się mierzyć od początku swej działalności, było przejście od zasad gospodarki planowanej centralnie do zasad gospodarki wolnorynkowej. W tym celu wicepremier i minister finansów Leszek Balcerowicz przystąpił do wdrażania reformy gospodarczej. Ponadto nowe władze musiały się zmierzyć z gruntowną przebudową właściwie wszystkich sektorów państwa, wyprowadzeniem Polski ze struktur Układu Warszawskiego i Rady Wzajemnej Pomocy Gospodarczej, a także z nawiązaniem kontaktów dyplomatycznych z państwami sąsiadującymi¹¹. Polska stanęła więc na trudnej drodze przemian, które miały doprowadzić do przejścia od władzy autorytarnej do władz demokratycznych, od partii monopolistycznej do wielopartyjności, od nomenklatury partyjnej do wielopartyjności i wreszcie – od nominacji do wybieralności naczelnych władz państwowych, od władzy komitetów partyjnych do rządów gabinetów ministrów oraz od monopolu władzy administracyjnej do samorządu terytorialnego¹². Kształtowanie się demokratycznych struktur państwa oddziaływało na tworzenie się i funkcjonowanie służb specjalnych, niezbędnych do zapewniania bezpieczeństwa w dynamicznie zmieniających się warunkach zarówno wewnątrz kraju, jak i poza jego granicami.

Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Służba Bezpieczeństwa – działalność cywilnych służb specjalnych Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej przed rokiem 1989

Jednoznaczne zdefiniowanie cywilnych służb specjalnych PRL wydaje się zadaniem trudnym, m.in. ze względu na częste zmiany organów odpowiedzialnych za tę sferę działalności. Pierwsze lata funkcjonowania państwa polskiego po II wojnie światowej to przede wszystkim wzmoczona działalność aparatu bezpieczeństwa ukierunkowana na likwidację „wrogów systemu”. Na przestrzeni ponad czterdziestu lat istnienia systemu politycznego zorganizowanego na wzór państw bloku komunistycznego mianem służb specjalnych określano przede wszystkim Służbę Bezpieczeństwa, która realizowała swoje zadania, prowadząc działania operacyjne. Nie można jednak zapominać o pracy wywiadu i kontrwywiadu. Te jednostki odgrywały przecież niezwykle ważną rolę w zapewnianiu bezpieczeństwa państwa, choć według struktury organizacyjnej resortu spraw wewnętrznych nie stanowiły części SB aż do grudnia 1989 r.

2010. *Stosunki międzynarodowe na przełomie XX i XXI wieku*, Warszawa 2011, s. 65–67 i in.

¹¹ J. Eisler, *Ewolucja sytuacji politycznej w Polsce w latach 1989–2000*, w: *Polska polityka bezpieczeństwa 1989–2000*, R. Kuźniar (red.), Warszawa 2001, s. 27–29.

¹² E. Zieliński, *Przekształcenia ustrojowo-polityczne w Polsce*, w: *Transformacja ustrojowa państw Europy Środkowo-Wschodniej*, Warszawa 1996, s. 21–22.

Dnia 9 grudnia 1989 r. minister spraw wewnętrznych wydał zarządzenie na nowo regulujące zasady działalności operacyjnej Służby Bezpieczeństwa¹³. Załącznik do tego aktu wymienia wśród jednostek operacyjnych SB, poza Departamentem Ochrony Konstytucyjnego Porządku Państwa, Departamentem Ochrony Gospodarki oraz Departamentem Studiów i Analiz¹⁴, właśnie Departament I (wywiadu) wraz z Departamentem II (kontrwywiadu).

Bez względu na to, czy wywiad i kontrwywiad oficjalnie wchodziły w skład Służby Bezpieczeństwa, czy funkcjonowały jako osobne departamenty w strukturach MSW, właśnie te trzy organy stanowiły cywilne służby specjalne PRL. Przy uwzględnieniu jednak specyfiki ustroju komunistycznego i uzależnienia państwa polskiego od Związku Radzieckiego, w analizie działalności tajnych służb po roku 1945 wyróżnia się przede wszystkim aktywność aparatu bezpieczeństwa wymierzoną w obywateli. Służby specjalne tamtego okresu były ściśle powiązane z partią rządzącą. Dzięki mechanizmom, jakimi dysponowały, stanowiły swoistą siłę sprawczą, stały nawet ponad władzą i mogły wpływać na obsadę najważniejszych stanowisk oraz na podejmowanie najistotniejszych decyzji. Ich rozbudowana struktura, zwłaszcza w pierwszych latach funkcjonowania, wynikała z potrzeby kontrolowania wszystkich dziedzin życia obywateli. Cywilne służby specjalne gwarantowały istnienie PRL. Niemniej to właśnie struktury Służby Bezpieczeństwa, reorganizowane jeszcze w 1989 r., dały początek działalności Urzędu Ochrony Państwa – pierwszej cywilnej służby specjalnej III RP.

Okoliczności poprzedzające utworzenie Urzędu Ochrony Państwa

Zmiany przeprowadzane przez MSW wewnątrz swoich struktur miały charakter czysto kosmetyczny. Dlatego też stało się jasne, że przebudowa aparatu bezpieczeństwa powinna być zainicjowana z zewnątrz – tylko w ten sposób można było dostosować jego działalność do standardów demokratycznych. Latem 1989 r. prace wznowiło Społeczne Centrum Inicjatyw Ustawodawczych przy NSZZ „Solidarność”, przy którym Jan Widacki¹⁵ stworzył zespół do spraw prawa policyjnego¹⁶. Skupieni w nim eksperci przystąpili do pracy nad znowelizowaniem ustawy o urzędzie ministra spraw wewnętrznych z 1983 r., w celu przystosowania jej zapisów do zasad demokratycznych. Zespół założył, że dzięki dokonaniu przejściowych zmian w istniejącym ustawodawstwie zyska czas na stworzenie nowych przepisów prawnych regulujących prace resortu spraw wewnętrznych i podległych mu służb. Efektem pracy tego zespołu było opracowanie tzw. ustaw po-

¹³ *Zarządzenie nr 00102 Ministra Spraw Wewnętrznych z dnia 9 grudnia 1989 roku w sprawie zasad działalności operacyjnej Służby Bezpieczeństwa*, w: *Instrukcje pracy operacyjnej aparatu bezpieczeństwa 1945–1989*, T. Ruzikowski (oprac.), Warszawa 2004, s. 140.

¹⁴ Wraz z odpowiadającymi im komórkami organizacyjnymi w wojewódzkich urzędach spraw wewnętrznych i rejonowych urzędach spraw wewnętrznych.

¹⁵ Jan Widacki, ur. w 1948 r., prawnik, profesor nauk prawnych, specjalista w dziedzinie kryminalistyki, kryminologii oraz organizacji bezpieczeństwa i ochrony porządku. W latach 1990–1992 sprawował funkcję wiceministra spraw wewnętrznych. Zob. G. Chlasta, *Czterech. Brochwicz, Miodowicz, Niemczyk, Sienkiewicz*, Warszawa 2014, s. 276.

¹⁶ W pracach zespołu uczestniczyli m.in. Jerzy Konieczny, Aleksander Głazek, prof. Józef Wójcikiewicz i Aleksander Herzog – osoby związane ze światem nauk prawnych i kryminalistycznych. Ponadto swoim doświadczeniem nabytym w pionie dochodzeniowo-śledczym służył Stefan Tokarz, emerytowany funkcjonariusz MO. Działalność zespołu wspierali także dr Jerzy Nózka i kpt. Roman Hula, a łącznikiem z OKP był poseł Jan Rokita. Zob. J. Widacki, *Prehistoria UOP*, w: „Przeгляд Bezpieczeństwa Wewnętrznego. Wydanie specjalne: 20-lecie UOP/ABW”, Centralny Ośrodek Szkolenia ABW, Warszawa 2010, s. 19.

licyjnych. Te działania nie pozostały bez odpowiedzi samego MSW, które przystąpiło do tworzenia od podstaw własnej wersji ustawy¹⁷. Rozpoczęła się swoista rywalizacja pomiędzy utworzonym przez J. Widackiego zespołem a przedstawicielstwem resortu spraw wewnętrznych. Przewagą tego drugiego było dysponowanie większą liczbą ekspertów, co pozwalało na prowadzenie bardziej intensywnych prac. Członkowie zespołu do spraw prawa policyjnego musieli czas dzielić – w ciągu dnia wykonywali swoje obowiązki podstawowe, wieczorami zaś dyskutowali nad zakresem planowanych zmian. Ich założenia zostały zaprezentowane podczas konferencji prasowej, na której J. Widacki zapowiedział likwidację struktur Służby Bezpieczeństwa. Zwalczaniem zagrożeń bezpieczeństwa państwa miał się odtąd zająć „urząd ochrony państwa”. Spontanicznie użyta przez J. Widackiego nazwa, mająca na celu określenie roli nowej struktury, zaczęła być używana przez media i przedstawicieli rządu. Tym samym stała się nazwą własną przyszłej cywilnej służby specjalnej¹⁸.

Rozpoczęcie prac nad stworzeniem nowych regulacji prawnych stanowiło wzmocnienie działań mających na celu odcięcie się od dziedzictwa PRL. Prawdziwą „rewolucję” w Ministerstwie Spraw Wewnętrznych zapoczątkowało jednak pojawienie się w resorcie Krzysztofa Kozłowskiego – senatora Obywatelskiego Klubu Parlamentarnego¹⁹, który 7 marca 1990 r. z polecenia premiera Tadeusza Mazowieckiego został mianowany podsekretarzem stanu w MSW. Zadaniem K. Kozłowskiego było jak najszybsze przejęcie kontroli nad resortem, stanowiącym, pomimo zmian wewnętrznych, ostoję starego systemu²⁰. Kozłowski, jako nowy wiceminister, dążył do przekształcenia zdominowanego przez wojskowych Ministerstwa Spraw Wewnętrznych w ministerstwo cywilne. Stał się najważniejszą osobą odpowiedzialną za likwidację Służby Bezpieczeństwa i tworzenie od podstaw Urzędu Ochrony Państwa.

Urząd Ochrony Państwa rozpoczął działalność 10 maja 1990 r., a więc w dniu wejścia w życie wyżej wspomnianej ustawy. Tym samym rozwiązaniu uległa Służba Bezpieczeństwa. Pierwsza cywilna służba specjalna III RP miała być zorganizowana w ciągu trzech miesięcy. Na stanowisko szefa Urzędu premier T. Mazowiecki powołał 11 maja 1990 r. K. Kozłowskiego. W tym też dniu zastępcą szefa UOP został Andrzej Milczanowski²¹.

¹⁷ Kierownictwo MSW jeszcze w grudniu 1989 r. przekonywało swoich podwładnych, że pomimo zmian, pozostaną oni częścią systemu, a nową służbą, powstałą w miejsce SB, pokieruje jej ówczesny szef płk J. Karpacz. Zob. K. Kozłowski, *Rewolucja po polsku*, w: „Przeгляд Bezpieczeństwa Wewnętrznego. Wydanie specjalne: 20-lecie UOP/ABW...”, s. 14.

¹⁸ W trakcie prac nad stworzeniem nowej struktury, która miała zastąpić Służbę Bezpieczeństwa, przedstawiano różne jej nazwy. Proponowano m.in. zapożyczone od zachodniemieckiego kontrwywiadu określenie „Urząd Ochrony Konstytucji”. Ostatecznie, zarówno w projekcie zespołu, jak i rządowym nowo utworzonej służbie nadano wcześniej spontanicznie użytą nazwę „Urząd Ochrony Państwa” (UOP). Zob. „Przeгляд Bezpieczeństwa Wewnętrznego. Wydanie specjalne: 20-lecie UOP/ABW...”, s. 20–21.

¹⁹ Krzysztof Kozłowski – ur. w 1931 r., dziennikarz i doktor filozofii, wykładowca nauk politycznych na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim. W latach 1957–2007 członek redakcji „Tygodnika Powszechnego”. Działacz polityczny związany z Solidarnością, uczestniczył w obradach Okrągłego Stołu. Senator, podsekretarz stanu w MSW, pierwszy szef UOP, a następnie minister spraw wewnętrznych. Zmarł w 2013 r. Zob. G. Chlasta, *Czterech...*, s. 272.

²⁰ Krzysztof Kozłowski wskazywał w swoich wspomnieniach na to, że jeszcze w lutym 1990 r. w strukturach MSW służyło ok. 140 tys. osób, z czego część była uzbrojona. Taki potencjał mógł przecież zbrojnie przeciwstawić się postępującym przemianom, tym bardziej że w styczniu tego roku uległy rozwiązaniu struktury partyjne PZPR – politycznej podpory PRL. Zob. M. Komar, K. Kozłowski, *Historia z konsekwencjami: rozmawiają Krzysztof Kozłowski i Michał Komar*, Warszawa 2009, s. 255.

²¹ Andrzej Milczanowski – ur. w 1939 r., prawnik. Członek Solidarności działającej w Szczecinie, uczest-

Proces weryfikacji i rekrutacji funkcjonariuszy

Tworzenie nowej służby specjalnej w warunkach transformacji systemowej wiązało się przede wszystkim z podjęciem decyzji dotyczącej sposobu postępowania z kadrami zasilającą dotychczasowe struktury SB i MSW. Dlatego też przy doborze funkcjonariuszy do nowo powstałej służby twórcy UOP musieli zmierzyć się z wyborem odpowiedniej opcji. Zaproponowano wówczas dwie koncepcje wskazujące na drogę postępowania z pracownikami Służby Bezpieczeństwa.

Zagrożenia wynikające z likwidacji wywiadu i kontrwywiadu w tak niepewnych warunkach skłoniły polskich decydentów do wybrania opcji mieszanej. Ta koncepcja zakładała przyjęcie do nowej służby tych funkcjonariuszy zlikwidowanej SB, którzy poddali się weryfikacji i przeszli ją pozytywnie. Najlepsi spośród nich zostali zatrudnieni m.in. w Urzędzie Ochrony Państwa²².

Dnia 10 lipca 1990 r. przewodniczący Centralnej Komisji Kwalifikacyjnej wydał decyzję, na której mocy prace rozpoczęły Komisja Kwalifikacyjna ds. Kadr Centralnych oraz wojewódzkie komisje kwalifikacyjne. W ten sposób rozpoczął się proces weryfikacji byłych funkcjonariuszy SB. Do postępowania kwalifikacyjnego stanęło ponad czternaście tysięcy uprawnionych²³.

Weryfikacja była postrzegana przez twórców UOP nie jako próba rozliczenia przeszłości, lecz jako potrzeba dokonania oceny przydatności do nowej służby. Nie oznaczało to jednak, że nie brano pod uwagę charakteru działalności byłych funkcjonariuszy, szczególnie tych, którzy pracowali w Departamencie III lub IV Służby Bezpieczeństwa. Jeżeli nawet poddawali się oni kwalifikacji, to z reguły otrzymywali opinię negatywną z prostej przyczyny – czynności przez nich wykonywane nie były przydatne w służbach specjalnych państwa demokratycznego²⁴. W nowej sytuacji geopolitycznej byli potrzebni specjaliści od wywiadu, kontrwywiadu, łączności, szyfrów i wsparcia technicznego. Dlatego też w strukturach UOP znalazło się również ponad pięć tysięcy pozytywnie zweryfikowanych byłych funkcjonariuszy SB²⁵.

Pozyskanie kadr dało Urzędowi możliwość rozpoczęcia działalności. Tym samym ostatecznie zakończyła się era Służby Bezpieczeństwa. Przypięcętowaniem zmian było mianowanie nowego ministra spraw wewnętrznych – 6 lipca 1990 r. generała Kiszczaka

nik obrad Okrągłego Stołu (podstolik prawny). Zastępca szefa, a następnie szef Urzędu Ochrony Państwa. W latach 1992–1995 minister spraw wewnętrznych w rządach Hanny Suchockiej, Waldemara Pawlaka i Józefa Oleksego. Zob. G. Chlasta, *Czterech...*, s. 274; J. Karpiński, *Trzecia niepodległość. Najnowsza historia Polski*, Warszawa 2001, s. 322–324.

²² A. Milczanowski, *Jak trafilem do Urzędu Ochrony Państwa*, w: „Przeгляд Bezpieczeństwa Wewnętrznego. Wydanie specjalne: 20-lecie UOP/ABW...”, s. 46.

²³ Jeszcze w czerwcu 1989 r. w szeregach SB służyło ponad dwadzieścia cztery tysiące funkcjonariuszy. W całym resorcie spraw wewnętrznych w kwietniu następnego roku pracowało około stu trzydziestu tysięcy osób. Jak wspominał Krzysztof Kozłowski, weryfikacja rozpoczęła się znacznie wcześniej, co przejawiało się w samoistnym odchodzeniu kolejnych generałów, dowódców i komendantów, m.in. z wojewódzkich komend MO. Z samej centrali Ministerstwa odeszło ponad trzydziestu generałów, a ponad dwustu wyższych rangą oficerów podało się do dymisji. Po zakończeniu weryfikacji kadrami kierowniczą MSW stanowiło tylko dwadzieścia osób spośród reprezentantów starej ekipy, liczącej wcześniej przeszło sto trzydzieści osób. Zob. W. Beres, K. Burnetko, *Gliniarz z „Tygodnika”*. Krzysztof Kozłowski. *Sensacyjny wywiad z pierwszym niekomunistycznym szefem MSW*, Szczecin 1991, s. 41.

²⁴ Tamże, s. 44; M. Komar, K. Kozłowski, *Historia z konsekwencjami...*, s. 282.

²⁵ *Aparat bezpieczeństwa w Polsce. Kadra kierownicza. Tom III: 1975–1990*, P. Piotrowski (red. nauk.), Warszawa 2008, s. 22.

zastąpił Krzysztof Kozłowski²⁶, szefem UOP zaś został Andrzej Milczanowski²⁷. Proces organizowania pierwszej służby specjalnej wolnej demokratycznej Polski, pomimo wielu trudności wynikających przede wszystkim ze specyfiki środowiska wewnętrznego i zewnętrznego naszego kraju, zakończył się sukcesem: 1 sierpnia 1990 r. Urząd Ochrony Państwa rozpoczął działalność.

Organizacja Urzędu Ochrony Państwa w pierwszych latach jego działalności

Organizowanie prac Urzędu Ochrony Państwa zapoczątkowano jeszcze w maju 1990 r. Zapisy ustawy z 6 kwietnia 1990 r. zobowiązywały ministra spraw wewnętrznych do utworzenia nowej służby specjalnej w ciągu trzech miesięcy. Zintensyfikowanie działań szefa UOP Krzysztofa Kozłowskiego oraz jego najbliższych współpracowników pozwoliło na dotrzymanie tego terminu. Proces weryfikacji byłych funkcjonariuszy SB, który trwał od lipca, oraz nabór kandydatów do UOP dostarczyły osób, które odtąd miały chronić demokratyczne państwo polskie. Siedzibą Urzędu stały się mury dotychczasowego ministerstwa spraw wewnętrznych, mieszczącego się w Warszawie przy ulicy Rakowieckiej 2²⁸. Struktura organizacyjna nowej służby przyjęta w 1990 r. nie była stała. Jej pierwotny kształt i późniejsze zmiany wynikały z ewoluującej sytuacji w środowisku wewnętrznym i zewnętrznym państwa polskiego.

Zgodnie z zapisami ustawy o UOP stojący na jego czele szef, jako centralny organ administracji państwowej w dziedzinie ochrony bezpieczeństwa państwa, podlegał ministrowi spraw wewnętrznych. Minister kierował wnioskiem do prezesa Rady Ministrów, który to po zapoznaniu się z opinią Politycznego Komitetu Doradczego przy MSW powoływał szefa Urzędu Ochrony Państwa²⁹. Zadania postawione przed szefem Urzędu realizowały poszczególne pionierzy UOP. Minister spraw wewnętrznych na wniosek szefa UOP powoływał zastępcę szefa Urzędu³⁰.

Dnia 4 lipca 1990 r. prezes Rady Ministrów wydał zarządzenie, w którym szczegółowo zostały określone zadania UOP oraz jego struktura organizacyjna³¹. Wyróżniono w niej zarządy i biura, traktowane równorzędnie co do szczebla³². Jednostki organizacyjne Urzędu zostały przedstawione na schemacie poniżej.

²⁶ Generał Czesław Kiszczyk zrezygnował z pełnienia funkcji ministra 21 czerwca 1990 r. Jego decyzja została zatwierdzona przez sejm dwa tygodnie później. Zob. W. Bereś, K. Burnetko, *Gliniarz z „Tygodnika”...*, s. 36.

²⁷ Wiceministrami w resorcie spraw wewnętrznych mianowano Jana Widackiego i Jerzego Zimowskiego. Zob. M. Komar, K. Kozłowski, *Historia z konsekwencjami...*, s. 283.

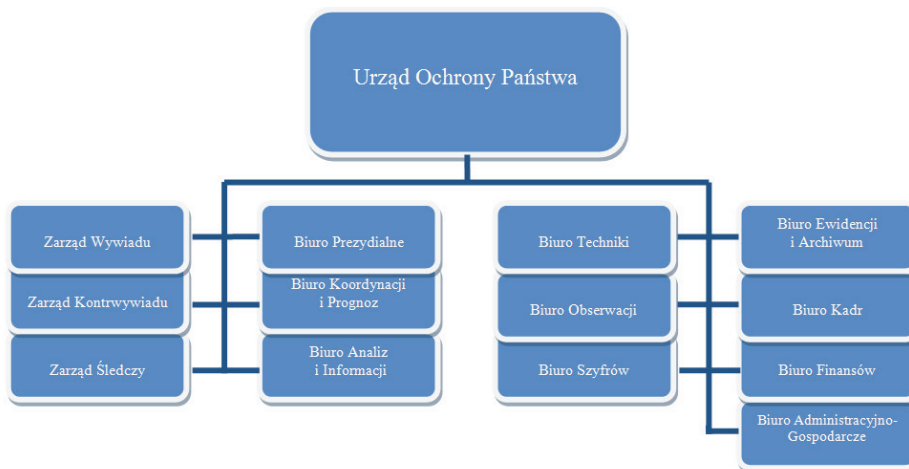
²⁸ J. Larecki, *Wielki leksykon służb specjalnych świata. Organizacje wywiadu, kontrwywiadu i policji politycznych świata, terminologia profesjonalna i żargon operacyjny*, Warszawa 2007, s. 700.

²⁹ *Ustawa z dnia 6 kwietnia 1990 roku o Urzędzie Ochrony Państwa*, art. 4 (tekst ogłoszony: Dz.U. z 1990 r. Nr 30 poz. 180).

³⁰ Przedstawiony sposób mianowania zastępcy szefa UOP został określony ustawowo dopiero w 1995 r. Zob. *Ustawa z dnia 21 lipca 1995 roku o zmianie ustaw: o urzędzie Ministra Spraw Wewnętrznych, o Policji, o Urzędzie Ochrony Państwa, o Straży Granicznej oraz niektórych innych ustaw* (Dz.U. z 1995 Nr 104 poz. 515), art. 3 ust. 3 lit. b.

³¹ *Zarządzenie nr 39 prezesa Rady Ministrów z dnia 4 lipca 1990 roku w sprawie szczegółowego określenia zadań oraz struktury organizacyjnej Urzędu Ochrony Państwa*, w: *Historyczno-prawna analiza struktur organów bezpieczeństwa państwa w Polsce Ludowej (1944–1990). Zbiór studiów*, A. Jusupović, R. Leśkiewicz (red.), Warszawa 2013, s. 305–307.

³² W. Bereś, K. Burnetko, *Gliniarz z „Tygodnika”...*, s. 68.

Schemat. Jednostki organizacyjne Urzędu Ochrony Państwa (lipiec 1990 r.).

Źródło: Opracowanie własne na podstawie *Zarządzenia nr 39 prezesa Rady Ministrów z dnia 4 lipca 1990 roku w sprawie szczegółowego określenia zadań oraz struktury organizacyjnej Urzędu Ochrony Państwa*.

Zmiany przeprowadzone w strukturach UOP w 1996 r.

Latem 1996 r. sejm przyjął pakiet ustaw, które wprowadzały zmiany w funkcjonowaniu Rady Ministrów oraz zwiększały uprawnienia premiera³³. Dotyczyły one także Urzędu Ochrony Państwa. Czynnikiem sprzyjającym przeprowadzaniu reformy struktury organizacyjnej UOP były również zagrożenia, których charakter i zakres ewoluowały wraz ze zmieniającą się sytuacją w środowisku zewnętrznym i wewnętrznym państwa. Europa Środkowo-Wschodnia zmagająca się z narastającą falą przestępczości zorganizowanej i z nasilającą się nielegalną migracją³⁴. Dlatego też służby specjalne musiały się przygotować do skutecznego zwalczania tych zjawisk.

W związku ze wspomnianymi wyżej zmianami w funkcjonowaniu rządu 1 października 1996 r. Urząd Ochrony Państwa został wyłączony ze struktur MSW. Od tej pory szef UOP podlegał bezpośrednio zwierzchnictwu prezesa Rady Ministrów³⁵.

Reformy przeprowadzone w organizacji Rady Ministrów w 1996 r. skutkowały również przyznaniem premierowi prawa do wyznaczania ministra – członka Rady Ministrów, do którego zadań należała koordynacja działań Urzędu Ochrony Państwa i Wojskowych Służb Informacyjnych³⁶. Stanowisko ministra koordynatora do spraw

³³ Należała do nich m.in. *Ustawa z dnia 8 sierpnia 1996 r. o zmianie niektórych ustaw normujących funkcjonowanie gospodarki i administracji publicznej* (Dz.U. z 1996 r. Nr 106 poz. 496).

³⁴ A. Misiuk, *Instytucjonalny system bezpieczeństwa wewnętrznego*, Warszawa 2013, s. 189.

³⁵ Z. Grzegorowski, *Służby specjalne a bezpieczeństwo państwa polskiego*, Toruń 2013, s. 184.

³⁶ W stosunku do ministra – członka Rady Ministrów właściwego w sprawie służb specjalnych używano określenia „minister koordynator do spraw służb specjalnych”. Zob. tamże, s. 185.

szużb specjalnych zostało utworzone 1 stycznia 1997 r. Wówczas też rozpoczęło się bezpośrednie nadzorowanie i kontrolowanie działalności szużb specjalnych, które minister wykonywał w imieniu premiera.

Kolejna reorganizacja Urzędu Ochrony Państwa

Dnia 1 stycznia 1999 r. została wdrożona reforma podziału administracyjnego kraju, zgodnie z którą w miejsce 49 województw utworzono 16 jednostek podziału administracyjnego najwyższego stopnia. W związku z tym w marcu 1999 r. zostało wydane rozporządzenie premiera regulujące zakres działania oraz właściwość terytorialną jednostek terenowych UOP³⁷. W załączniku do tego rozporządzenia wskazano siedziby delegatur Urzędu i jednocześnie określono obszar województw, na których miały one działać. Dwóm spośród czternastu delegatur powierzono prowadzenie działań obejmujących obszar większy niż jedno województwo. Delegatura poznańska miała realizować zadania na terenie województw wielkopolskiego i lubuskiego, a delegatura radomska – mazowieckiego (z wyłączeniem miasta stołecznego Warszawy) i świętokrzyskiego.

Zadania realizowane przez Urząd Ochrony Państwa

Gdy obserwuje się zmiany w zapisach dotyczących właściwości pierwszej cywilnej szużby specjalnej, można zauważyć, że początkowo postawiono jej zadania typowe dla wywiadu i kontrwywiadu. Wraz ze zmieniającą się sytuacją w środowisku wewnętrznym i zewnętrznym państwa polskiego rola Urzędu Ochrony Państwa w systemie bezpieczeństwa zaczęła wzrastać. Na znaczeniu zyskiwały zadania mające na celu zwalczanie przestępczości transnarodowej i gospodarczej wymierzonej w żywotne interesy państwa polskiego. Urząd stał się także organem właściwym do zapewniania bezpieczeństwa informacji niejawnych. W ciągu 12 lat działalności jego funkcjonariusze wykonywali obowiązki, które można podzielić na trzy grupy charakterystyczne dla organów wywiadu, kontrwywiadu i szużby bezpieczeństwa. Pierwszą z nich stanowiły zadania informacyjne i analityczne, drugą – procesowe, trzecią – ochronno-kontrolne³⁸. Ich zakres zaprezentowano w tabeli zamieszczonej poniżej.

Tab. 1. Zadania Urzędu Ochrony Państwa.

ZADANIA UOP		
informacyjne i analityczne	procesowe	ochronno-kontrolne
– rozpoznawanie zagrożeń, – pozyskiwanie, analiza i wykorzystanie informacji o zagrożeniach	– zapobieganie przestępstwom, – wykrywanie przestępstw	– ochrona informacji niejawnych

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: A. Żebrowski, *Ewolucja polskich szużb specjalnych...*, s. 67.

³⁷ Rozporządzenie Prezesa Rady Ministrów z dnia 19 marca 1999 r. w sprawie zakresu działania i właściwości terytorialnej delegatur Urzędu Ochrony Państwa (Dz.U. z 1999 r. Nr 26 poz. 232).

³⁸ A. Żebrowski, *Ewolucja polskich szużb specjalnych...*, s. 67.

Należy stwierdzić, że powstały w 1990 r. Urząd Ochrony Państwa w ciągu swojej 12-letniej działalności zrealizował zadania nałożone na niego przez akty prawne oraz centralne organy państwa.

Formy i metody realizacji zadań Urzędu Ochrony Państwa. Uprawnienia funkcjonariuszy

Zadania postawione przed pierwszą cywilną służbą specjalną III RP wymagały wyposażenia jej w specjalne uprawnienia, gdyż od działania UOP zależało bezpieczeństwo naszego kraju. Dlatego też osoby pracujące nad ustawą regulującą funkcjonowanie Urzędu zawarły w niej zapisy określające formy i metody realizacji zadań nałożonych na tę instytucję. Uprawnienia przysługujące funkcjonariuszom UOP zostały opisane w rozdziale trzecim ustawy z 6 kwietnia 1990 r.³⁹ Za podstawowe formy wykonywania zadań przez funkcjonariuszy UOP uznano przeprowadzanie czynności operacyjno-rozpoznawczych, dochodzeniowo-śledczych oraz czynności wykonywanych na polecenie sądu lub prokuratury⁴⁰.

Czynności operacyjno-rozpoznawcze są prowadzone w sposób niejawnym. Służby specjalne wykonują je w ramach pracy operacyjnej, w celu zdobycia informacji ważnych z punktu widzenia postawionych przed nimi zadań⁴¹. Tego typu czynności uważa się za główny środek pracy służb, prowadzący do rozpoznania przestępstw, zapobiegania im oraz ich wykrywania⁴². W przypadku Urzędu Ochrony Państwa z wykonywaniem czynności operacyjno-rozpoznawczych wiązało się stosowanie takich metod, jak kontrola korespondencji oraz wykorzystywanie środków technicznych umożliwiających pozyskanie informacji, śladów i dowodów.

Przykłady działań prowadzonych przez Urząd Ochrony Państwa

Trzeba pamiętać, że skuteczne działanie służb specjalnych jest związane z zachowaniem tajemnicy. Dlatego zrozumiałe jest to, że trudno natrafić na szersze opisy realizowanych przez nie zadań, nawet w momentach osiągnięcia przez nie sukcesów. Z reguły, aby zapewnić ochronę metod pracy operacyjnej, tego typu informacje ogranicza się do krótkich wzmianek w mediach. Z analizy materiałów dotyczących Urzędu Ochrony Państwa wynika, że jego działalność stosunkowo szybko zaczęła przynosić rezultaty. Starania funkcjonariuszy UOP były ukierunkowane na ochronę państwa polskiego w warunkach niestabilnej sytuacji wewnętrznej i zewnętrznej. Należy jednak pamiętać i o tym, że specyficzne warunki funkcjonowania tej służby, a zwłaszcza niestabilna sytuacja polityczna, w niektórych przypadkach wpłynęły także negatywnie na wyniki pracy Urzędu.

Za pierwszą udaną akcją UOP, która przyniosła tej służbie międzynarodowe uznanie, uważa się udział jej funkcjonariuszy w ewakuacji z Iraku uwięzionych agentów CIA. O zaangażowaniu się w pomoc Amerykanom zdecydował minister Krzysztof

³⁹ Szczegółowe regulacje dotyczące m.in. praw i obowiązków przysługujących funkcjonariuszom UOP zawarto w *Rozporządzeniu Prezesa Rady Ministrów z dnia 10 stycznia 1998 roku w sprawie służby funkcjonariuszy Urzędu Ochrony Państwa* (Dz.U. z 1998 r. Nr 8 poz. 28).

⁴⁰ Przedstawione czynności mogły być wykonywane przez funkcjonariuszy UOP tylko w zakresie zadań postawionych przed Urzędem. Wówczas też funkcjonariuszom tej służby przysługiwały uprawnienia policjantów. Zob. *Ustawa z dnia 6 kwietnia 1990 roku o Urzędzie Ochrony Państwa...* (tekst ogłoszony), art. 6.

⁴¹ *Polskie służby specjalne. Słownik...*, s. 56.

⁴² A. Żebrowski, *Kontrola cywilna nad służbami specjalnymi III Rzeczypospolitej (1989–1999). Zagadnienia politologiczno-prawne*, Kraków 2001, s. 38.

Kozłowski, a operacji przeprowadzonej przez polski wywiad nadano kryptonim „Samum”⁴³. Działaniami agentów w Iraku kierował doświadczony oficer wywiadu płk Gromosław Czempiński, za koordynację w centrali odpowiadał zaś płk Henryk Jasiak, dyrektor Zarządu Wywiadu. Operacja polegała na odnalezieniu Amerykanów, przekazaniu im polskich paszportów, a następnie ewakuowaniu ich w autobusie wiozącym polskich robotników⁴⁴. Sukces polskiego wywiadu początkowo nie był nagłośniony, ale jesienią 1990 r. w związku z tą akcją wielu oficerów Urzędu awansowało⁴⁵. Zaangażowanie polskiej służby specjalnej w uratowanie amerykańskich agentów skutkowało umorzeniem Polsce, jako nowemu sojusznikowi, części długu⁴⁶.

W zamieszczonej poniżej tabeli zestawiono ustawowe zadania UOP z przykładowymi działaniami w danym zakresie.

Tab. 2. Przykłady działalności Urzędu Ochrony Państwa.

DZIAŁALNOŚĆ URZĘDU OCHRONY PAŃSTWA 1990–2002	
zadania ustawowe	przykłady realizacji
Działania wywiadowcze	– operacja „Samum” – operacja „Most”
Ochrona kontrwywiadowcza	– operacja „Most” – zatrzymanie Piotra Hoffmana – zatrzymanie trzech oficerów WSI szpiegujących na rzecz ZSRR (a później Rosji)
Zapobieganie przestępstwom godzącym w podstawy ekonomiczne państwa i ich wykrywanie	– sprawa Art B – rozbicie „Ośmiornicy I” i „Ośmiornicy II”
Zapobieganie przestępstwom o charakterze (zasiegu) międzynarodowym i ich wykrywanie	– rozbicie międzynarodowej grupy przestępczej handlującej kokainą – rozpracowanie grupy przemycającej materiały radioaktywne – wykrycie nielegalnego handlu bronią prowadzonego przez spółki Cenrex i Steo
Rozpoznawanie i przeciwdziałanie naruszeniom tajemnicy państwowej, kryptograficzna ochrona informacji	– zatrzymanie trzech oficerów WSI szpiegujących na rzecz ZSRR (a później Rosji) – rola służby ochrony państwa – rola krajowej władzy bezpieczeństwa
Zbieranie informacji i przygotowywanie analiz	– instrukcja 0015/92
Umocnianie pozycji państwa na arenie międzynarodowej	– udział szefa UOP w Klubie BAROQUE – działania wspierające procesy integracyjne z NATO i UE

Źródło: Opracowanie własne.

⁴³ Pomocy w ewakuacji amerykańskich agentów, ze względu na duże ryzyko niepowodzenia, odmówiły wywiady Wielkiej Brytanii, Francji i Rosji. Wówczas to Stany Zjednoczone zwróciły się z prośbą do Polski, która utrzymywała dobre stosunki z Irakiem. Zob. *Polskie służby specjalne. Słownik...*, s. 150–151.

⁴⁴ Tamże.

⁴⁵ Awansowano oficerów, którzy brali udział w tej operacji. Zob. W. Bereś, K. Burnetko, *Gliniarz z „Tygodnika”...*, s. 5–7.

⁴⁶ A. Żebrowski, *Ewolucja polskich służb specjalnych...*, s. 297.

Funkcjonariusze służący w Urzędzie Ochrony Państwa niejednokrotnie prowadzili działania niwelujące skutki zagrożeń wewnętrznych i zewnętrznych. Tym samym wykonywali zadania nałożone na UOP przez główne dokumenty regulujące zasady jego działania. Nie wszystkie przedsięwzięcia realizowane w tym czasie można ocenić pozytywnie. Kontrowersje budzą zwłaszcza sprawy związane z zaangażowaniem UOP w sprawy polityczne. Niemniej ta pierwsza cywilna służba specjalna III RP czuwała nad bezpieczeństwem państwa polskiego i umacniała jego pozycję na arenie międzynarodowej.

Przyczyny likwidacji Urzędu Ochrony Państwa

Widoczna rywalizacja instytucji odpowiedzialnych za zapewnianie bezpieczeństwa państwa została wykorzystana przez lewicę. W opracowywanym od końca lat 90. XX w. programie wskazywała ona na potrzebę przeprowadzenia gruntownych reform w służbach specjalnych. Jako główną przyczynę postulowanych wówczas zmian wskazywano niewydolność systemu cywilnej kontroli nad służbami. Za szczególnie przykłąd podawano tu wadliwy nadzór na szczeblu rządowym, prowadzący do autonomizacji działań służb. Zwracano również uwagę na nakładanie się na siebie kompetencji Urzędu Ochrony Państwa i Wojskowych Służb Informacyjnych⁴⁷. Realizację programu umożliwiło zwycięstwo koalicji SLD-UP w wyborach parlamentarnych przeprowadzonych jesienią 2001 r. Jednym z pierwszych działań podjętych przez nową władzę było przygotowanie się do przeprowadzenia reformy UOP. W związku z tym dokonano zmian w jego szeregach. Odwołanego szefa UOP Zbigniewa Nowka zastąpił, jako pełniący obowiązki, Zbigniew Siemiątkowski, który doprowadził do wymiany większej części kierownictwa w centrali i delegaturach. Wówczas rząd utworzony przez Leszka Millera zdecydował o likwidacji Urzędu⁴⁸.

Likwidacja Urzędu Ochrony Państwa

Założenia przygotowywanej reformy służb specjalnych wprowadzono w życie w 2002 r. Jej głównym celem stała się zmiana modelu służb. Nowo przyjęte rozwiązania miały również prowadzić do lepszej koordynacji realizowanych przez nie zadań. W związku z tym przystąpiono do likwidacji struktur UOP. Stanowiło to podstawę do przyjęcia nowych rozwiązań organizacyjnych, przewidujących oddzielenie działania służb wywiadowczych i kontrwywiadowczych⁴⁹. Rozdzielono też funkcję procesową i informacyjną Urzędu. Reforma wprowadzała rozwiązania, które umożliwiały lepszą koordynację działań i sprawniejszą kontrolę służb. Wzmocniono także sferę stawiania im zadań – odtąd w formie wytycznych wyznaczał je premier⁵⁰. Zmiany przewidziane w reformie znalazły odzwierciedlenie w ustawie regulującej funkcjonowanie Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego (ABW) oraz Agencji Wywiadu (AW) – cywilnych służb specjalnych, które przejęły zadania realizowane dotąd przez UOP⁵¹.

⁴⁷ Z. Siemiątkowski, *Kształtowanie się cywilnej, demokratycznej kontroli nad służbami specjalnymi w III RP*, w: *Lewica w praktyce rządzenia. Problemy wybrane*, D. Waniek (red.), Toruń 2010, s. 187–188.

⁴⁸ A. Dudek, *Historia polityczna Polski 1989–2012*, Kraków 2013, s. 465.

⁴⁹ Rozdzielenie instytucji wywiadu i kontrwywiadu wynikało z przyjęcia wzorców państw zachodnich. Zob. A. Misiuk, *Ewolucja cywilnych służb specjalnych...*, s. 90.

⁵⁰ S. Zalewski, *Służby specjalne w państwie demokratycznym...*, s. 48–49.

⁵¹ *Ustawa z dnia 24 maja 2002 roku o Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego i Agencji Wywiadu* tekst ogłoszony: (Dz.U. z 2002 Nr 74 poz. 676).

Pod koniec czerwca 2002 r. prezes Rady Ministrów wydał rozporządzenie, w którym szczegółowo zostały określone m.in. zasady podziału mienia UOP oraz przekazania jego dokumentacji⁵². Jako datę uzyskania przez ten akt mocy prawnej wskazano 29 czerwca 2002 r. W tym też dniu Urząd Ochrony Państwa ostatecznie zakończył działalność.

Apolityczną z założenia twórców pierwszą cywilną służbę specjalną demokratycznej Polski dość szybko wciągnięto w grę polityczną. Wykorzystywano w niej przede wszystkim materiały archiwalne byłej Służby Bezpieczeństwa, które pozostawały w dyspozycji UOP. Zaangażowanie Urzędu w politykę kilkakrotnie doprowadziło do zmian na polskiej scenie politycznej. Sytuacji nie zdołało poprawić tworzenie kolejnych mechanizmów cywilnej kontroli nad służbami. Okazywało się bowiem, że instrumenty prawne przegrywały z prezentowanymi poglądami politycznymi. Negatywnie wpływało również rywalizowanie ze sobą instytucji odpowiedzialnych za bezpieczeństwo państwa.

Przejmowanie władzy przez kolejne opcje polityczne wiązało się także z rozliczaniem działalności Urzędu oraz z dokonywaniem zmian kadrowych dotyczących zarówno kierownictwa, jak i funkcjonariuszy szeregowych. W ten sposób obniżano jakość funkcjonowania służby.

Upolitycznienie Urzędu Ochrony Państwa przyczyniło się również do nagłaśniania realizowanych przez tę służbę zadań. Opinia publiczna co chwilę była zapoznawana z kulisami działań UOP, które były prezentowane przez media na podstawie bardziej lub mniej wiarygodnych informacji. Fala przecieków medialnych nie tylko negatywnie wpływała na ocenę Urzędu, lecz także utrudniała prowadzenie czynności służbowych. W końcu doprowadziła do sytuacji, w której Urząd, zamiast z odnoszonymi sukcesami, był kojarzony przede wszystkim z aferami politycznymi. Wszystkie te czynniki złożyły się na decyzję o jego likwidacji.

W celu zwiększenia efektywności działań nowych służb dokonano podziału zadań wywiadu i kontrwywiadu. Podjęto również kroki mające na celu wzmocnienie mechanizmów nadzoru i kontroli funkcjonowania służb specjalnych przez organy cywilne. Dzięki temu Agencja Bezpieczeństwa Wewnętrznego i Agencja Wywiadu mogły się skupić na wykonywaniu swoich zadań ustawowych.

Zakończenie

Pierwsza cywilna służba specjalna III RP – Urząd Ochrony Państwa – powstawała w trudnych warunkach wewnętrznych i zewnętrznych. Niemniej jej twórcom udało się stworzyć struktury, które dzięki prowadzeniu działań wywiadowczych i kontrwywiadowczych oraz zwalczaniu przestępstw gospodarczych i transnarodowych zapewniały bezpieczeństwo państwu polskiemu. UOP działał na rzecz wzmocnienia pozycji Polski na arenie międzynarodowej. W tym celu dbał o spokojny przebieg integracji ze strukturami zachodnimi. Narastające napięcia polityczne, wynikające m.in. z próby ujawnienia tajnych współpracowników aparatu bezpieczeństwa PRL, przyczyniły się do zaangażowania Urzędu w walkę na szczytach władzy. Zwycięstwa kolejnych opcji politycznych powodowały zmiany w szeregach UOP, co destabilizowało pracę tej służby. Coraz częst-

⁵² *Rozporządzenie prezesa Rady Ministrów z dnia 27 czerwca 2002 roku w sprawie zasad i trybu podziału mienia, dokumentów, limitów zatrudnienia oraz środków budżetowych, pozostających w posiadaniu jednostek organizacyjnych Urzędu Ochrony Państwa i Wojskowych Służb Informacyjnych, między Agencją Bezpieczeństwa Wewnętrznego i Agencją Wywiadu (Dz.U. z 2002 r. Nr 93 poz. 832 – obecnie: tekst jednolity: Dz.U. z 2015 r. poz. 1929, ze zm. – przyp. red.).*

sze głosy krytyki dotyczące funkcjonowania Urzędu, podsycane dodatkowo kolejnymi nagłaśnianymi aferami, przyczyniły się w końcu do podjęcia decyzji o likwidacji jego struktur. Należy jednak pamiętać, że bez utworzenia w 1990 r. Urzędu Ochrony Państwa Polska nie byłaby w stanie zwalczać zagrożeń wynikających z transformacji ustrojowej i wielkich przemian zachodzących wówczas w Europie Środkowo-Wschodniej. Przez 12 lat istnienia pierwsza cywilna służba specjalna wolnej demokratycznej Polski zwalczała zagrożenia, które mogłyby być przeszkodą w realizacji żywotnych interesów państwowych. Tym samym odgrywała ważną rolę w systemie bezpieczeństwa państwa polskiego.